

Bernhard Peters

Ah, Euroopa!*

Kas me võime täheldada ühtse Euroopa avalikkuse või kultuuriruumi kujunemist? Kas me võtame selle arengust osa? Kas me peaksime seda toetama?

Küsimus võib tunda veider. Kas ei peaks me siis teistele Euroopa publikutele ja kultuuridele tähelepanu pöörama? Kas ei peaks me siis jätkama vestlust oma naabritega? Muidugi peaksime. Kas meil siis pole juba üleeuroopalise orientatsiooniga ajakirju ja muid väljaandeid? Kas meil pole siis hulganisti konverentse, kohtumisi ja festivale, mis on pühendatud meie ühisele Euroopa kultuurile, nii selle minevikule kui tulevikule? Muidugi on.

Ent kui heita korra pilk tagasi 1960. aastate lõpule, minu kujunemisaastatele, siis ei veetnud ma neid sugugi Euroopa kultuuriruumis. Ma kasvasin üles hoopis *transatlantilises Lääne* avalikus ja kultuuriruumis. Muidugi tegin ma läbi oma prantsuse faasi, nagu oli 50ndatel ja 60ndatel kombeks paljudel vaimsete ambitsioonidega noortel sakslastel. Oli see ju Sartre'i ja Camus', Jacques Breli ja Juliette Greco ning uue laine filmikunsti aeg. Pisut hiljem tõusis jõuliselt esile Suurbritannia oma vitaalse noortekultuuriga — popi ja rokiga, mis juba vahendas ja teisendas Ameerika mõjusid. Kuid ilmus ka tähtis vaimukultuuri ajakiri *Der Monat*, mis avaldas kaastöid Ameerika intellektuaalidelt ja kriitikutelt. See oli džassi aeg; Faulkneri, Dos Passose ja biitnikute aeg. Käimas oli kodanikuõigusteliikumine ja Vietnami sõja vastane liikumine. Olid arutluskoosolekud ja kodanikuallumatus, veidi hiljem feminism ja keskkonnakaitse. "Ameerika majades"1 sai lugeda *New Yorker*'it ja teisi väikesi ajakirju. See oli Ameerika, Uue Maaailma aeg.

Vahest oli see kõigest ajutine nähtus, mis hõlmas üksnes sõjajärgset Saksamaad ja vaid üht põlvkonda, kes otsis uut algust ning tahtis põgeneda kohutava mineviku ja lämmatava oleviku eest? Ma poleks selles nii kindel.

Mis on avalik sfäär?

Vaadeldgem avalikke ruume või sfääre veidi teoreetilisemalt. Jürgen Habermasi teedrajavast formuleeringust innustatud uurimused avalikkuse sfääri kohta ei käsitle mis tahes kultuuritoodangut ja –vahetust. Neid ei huvita kirjandusteoste või muude kunsti– või popkultuurivormide vastuvõtt. Neid ei huvita niivõrd ka mitte *informatsiooni* avalik levi. Neid huvitab eeskätt hoopiski avalik *arutus* ehk debatt ja arvamuse kujunemine.

Debatt on seotud argumentide, tõlgenduste, analüüside esitamisega, hinnangute ja kriitika põhjendamisega jne. Kui otsime *avalikke* debatte, siis üks koht, kust neid leida võib, on mitteametlikel kokkusaamistel ja rahvakogunemistel toimuvad mõttevahetused. Massimeedias ujutatakse arutus

sageli kas kõikvõimaliku meelelahutusega üle või siis maetakse lihtsalt informatsiooni või "uudiste" alla. Aga elektroonilises meedias leidub analüüsi, kommentaari ja mõnikord ka eestkõne sugemetega vorme nagu uudistekommentaari, uudistemagasin ning dokumentaalfilmid, samuti mitmesuguseid väitlus- ja vestlussaateid (millest paljud on küll ennekõike meelelahutuseks ja enesenäitamiseks). Trükisõnas leiame suurel hulgal arutlev-analüüsivat sisu nii aimeramatutes kui ka perioodiliste väljaannetes — ajalehekommentaari, arvamuskõnede, analüüside, toetusavalduste või esseede ja süvenemate arutlusžanride vormis. Saksamaal näiteks on eriti levinud eraldi "*Feuilleton*"-rubriik nii päeva- ja nädalalehtedes kui isegi intellektuaalsetes või kultuuriajakirjades. Selline meedias toimuv arutlus on kindlasti kõige tähtsam ja mõjukam osa *avalikust diskursusest* üldse.

Avaliku debati all ei mõtle ma muidugi ainult poliitilist debatti sõna kitsamas mõttes. Mitmetes valdkondades toimub tähtsaid debatte, mis ei tegele sugugi ainult esseisvate poliitiliste otsuste või probleemidega, vaid ka üldisemate kultuuriliste arusaamadega, individuaalse ja kollektiivse enesemõtestamisega, ühiskonna- ja kultuurikriitikaga, minevikutõlgenduste ning tulevikupürgimuste ja -muredega, "ajastu diagnoosidega" jne. Avalikud arutelud leiavad enamasti aset teatud kindlapiirilistes sfäärides — eraldiseisvais, peamiselt *rahvuslik-üleriigilistes* "avalikes sfäärides" või "avaliku arutelu sfäärides". Üleriigilised seadused ja määrused ja rahvuskeel loovad oma templi igale avalikule sfäärile. Rahvuslikud poliitikad, valitsused, parteid, vaheorganisatsioonid ja ühingud varustavad neid teemade ja materjaliga. Rahvuslik-üleriigiline massimeedia toimib avaliku diskursuse kanali või kandjana. Aga see kirjeldus pole mõistagi kõikehõlmav. Sidususe ja seotuse elemente on rohkem kui need, enamalt jaolt välised tingimused. Leidub sisemise eristumise tähtsaid vorme. Ja mõistagi toimub rahvuslike avalikkuste või avalike sfääride vahel vastastikune vahetus ja üksteise jälgimine. Kui rääkida eristumisest, siis tuleb rõhutada, et avalik arutelu ei toimu homogeense üldsuse seas. See üldsus on väga mitmeti eristunud. Üldsus, ütlemel rahvuslik üldsus, jaguneb *poliitilisteks* või *ideoloogilisteks leerideks*, *piirkondlikeks* üldsusteks ja/või *teemapõhisteks üldsusteks*, millel on teatud teemavaldkondades oma erihuvid.

Avalikkus on ka tugevasti *kihistunud*. Avalikkuse sfääri struktuurile on omane ebavõrdsus ehk hierarhilisus. See kihistunud struktuur ilmneb nii kõnelejate (või kirjutajate) kui ka auditooriumide puhul. *Avalikel esinejatel* on väga erineval määral *mõju*. Mõned auditooriumi osad võivad olla *tähelepanelikumad* ja informeeritumad kui teised. Meediakanaleid võib eristada leviku, aga ka *intellektuaalse prestiiži* järgi. Keerukam on siin rakendada *avaliku mõju* mõistet, mis on intellektuaalse prestiižiga seotud, ent mitte sellega identne, sest siis tuleks meil eristada lühi- ja pikaajalisi mõjusid. Selle juurde naasen ma veel hiljem.

Prestiiži mõistet kasutada on ehk pisut kergem, kuid ikkagi üsna ohtlik. Võtkem sellise prestiiži näiteks, nagu ma silmas pean, üleriigiliste kvaliteetlehtede fenomen. Enamalt jaolt peetakse neid arvamusiidriteks (poliitilise, sotsiaalse või kultuurieliidi ning muu meedia seas), kuigi neil harilikult pole kuigi suurt levikut võrreldes populaar- või kohaliku ajakirjandusega.

Teist liiki prestiiž piirdub kitsamalt kultuuri- või intellektuaalse sfääriga. Siin tulevad teiste seas mängu väga väikese lugejaskonnaga kultuuriajakirjad, mille mõju igapäevaarvamusele või poliitilistele päevaküsimustele on üsna küsitav, kuid mis on kõrgelt hinnatud haritud klasside seas ning millel võib olla

kaugem mõju kultuuri arengule laiemas mõttes, kusjuures seda kaugemat mõju on empiirilisel väga raske hinnata.

Lihtsustagem siinse arutluse huvides asju ning piirdugem vaid avaliku arutelu ehk debati kihistuste eristamisega — on nimelt olemas *üldine diskursus*, mis on suunatud näiteks üleriigilise kvaliteetpressi keskmisele lugejale (kes on muidugi juba spetsiifiline osa riigi elanikkonnast), ja intellektuaalne ehk *kõrgdiskursus*, mis on suunatud kultuuri- või intellektuaalsele eliidile, aga mõnel puhul ka tehnilisele, majanduslikule või poliitilisele eliidile. Esitan sellise väga lihtsustatud jaotuse sellepärast, et see on tähtis riigiüleste üleeuroopaliste avalike ruumide tekkimise seisukohalt. Selles mõttes kuuluvad kultuuriajakirjad muidugi *kõrgdiskursuse* sfääri.

Kuidas saab öelda, et sisemiselt niivõrd eristunud või koguni killustunud avalik sfäär on ikkagi tervik? Esiteks, iga piiritletud ja terviklikku avaliku arutelu sfääri (üleriigilist avalikku sfääri) iseloomustab suur kommunikatsioonivoogude tihedus; nagu on osutanud poliitikateadlane Karl Deutsch, on *sisemine* kommunikatsioon selles tihedam kui piirideülene kommunikatsioon. Avalikke sfääre ühendavad ka domineerivad päevaküsimused, probleemide ja teemade ring, mis kerkib üheaegselt esile mitmesugustes massimeediumides ja teistes avaliku diskursuse vormides. Samuti on ühe riigi piires piisavalt *ühist arusaamist* selle kohta, mida vaieldud probleemid endast kujutavad, kuidas eri seisukohti mõista ja tõlgendada, millised on tähtsad ja vaieldavad aspektid ning mida pidada enam-vähem enesestmõistetavaks.

Niisiis mis mõttes me saame rääkida *avaliku diskursuse muutumisest rahvusüleseks*, täpsemalt: *rahvusüleste avalike sfääride* või avalike ruumide kujunemisest, näiteks *Euroopa* avaliku ruumi tekkest?

Me saame rääkida ühisest diskursiivsest universumist mingi geograafilise ala, näiteks Euroopa piires ainult siis, kui selles ringlevad kommunikatsioonivood, ideede ja argumentide, raamatute, perioodiliste väljaannete, artiklite, filmide ja teiste kultuurinähtuste vood, mis ületavad riikide piire, läbistades risti-rästi kogu Euroopa sfääri.

Teatud määran leiavad seesugused riikidevahelised kultuurilevi ja -vahetuse protsessid aset terves maailmas. *Euroopa* avalikust ruumist kõnelemine nõuab vähemalt kahe lisatingimuse täitmist. Esiteks — selline kommunikatsioonivoog *Euroopa sees*, täpsemalt Euroopa Liidu liikmesriikide ja nende avalikkuste vahel, peaks olema *tunduvalt tihedam* kui kommunikatsioonivoog üle Euroopa Liidu piiride (näiteks tihedam kui kommunikatsioonivahetus Euroopa Liidu liikmesriikide ja Ameerika Ühendriikide vahel). Ilmselt nõuab see liikmesriikide kultuuride mõningast lähenemist, nii et vastastikune mõistmine muutuks hõlpsamaks ja debatid koordineeritumaks. Ja teiseks on tarvis midagi *ühise avaliku identiteedi* taolist, mis looks neile debattidele tausta. Rahvuslikes debattides mitte üksnes ei suhestuta omaenese rahvuslike poliitiliste üksuste ja institutsioonidega, vaid samastutakse sageli kaudselt või otseselt üldrahvusliku üldsusega, mis püüab moodustada avalikku arvamust. Avalike debattide tõelise euroopastumise võtmetingimuseks on kujuteldava kollektiivse "meie" laiendamine üle riigipiiride (nt "Euroopale" või "Lääne kogukonnale") — ja võibolla ka vastava *eristumistunde* tähtsustumine (nt eristumisena "Idast", "Aasiast" või kui tuua olulisem näide, siis "Ameerikast").

Milline tulevik ootab Euroopa avalikku sfääri ?

Kas on praegu kujunemas sellist tõeliselt üleeuroopalist kommunikatiivset ruumi? Ja kui on, siis mil määral ja kui kiiresti? Empiirilist materjali selle üle otsustamiseks on veel vähe. Avaldatud empiirilised uurimistulemused on napid, selgete järeldusteta ja osalt vasturääkivad. Meie enda uurimus (Bremeni ülikoolis) tundub näitavat, et piirideülesed kommunikatsioonivood kasvavad parimal juhul aeglaselt ning et mingit ühist Euroopa "meiet" avalike debattide püsiva tausta või viitealusena tegelikult ei eksisteeri. Ometigi leidub mõningat *segmenteerunud* euroopastumist neis valdkondades, mida ma nimetasin eespool kõrgdiskursuseks. Näiteks ilmub rahvusvaheline finantsajakirjandus, mis oma vaateviisilt ja levikult on üpris transnatsionaalne. Ja elitaarses intellektuaalses ja kultuurimeedias, nagu kultuuriajakirjad, toimub elavam kultuurivahetus ja tõeliselt rahvusvaheline debatt. Ometigi pole kindel, kas säärane kõrgkultuuri sfääris toimuv vahetus on tänapäeval kaugemale edenenud, kui olid rahvuslike üldsuste vahelised kommunikatsioonivood 19. sajandi teisel poolel.

Mida me võime loota tulevikult? Mis on praeguse olukorra põhjused? Ja *kas seda tuleb kahetseda?*

Ma oletan, et lähimas tulevikus, nii umbes kahe järgmise aastakümne jooksul, jääb avaliku diskursuse euroopastumine üsna kitsaks ja piirdub peamiselt vaid teatud eliitidega või *segmenteerunud rahvusülesusega* ega ole mingil juhul võrreldav rahvussiseste arutelude tiheduse ja intensiivsusega. Selle ennustuse taustaks on teatud teoreetilised eeldused nende arengute või arengupeatuste *põhjuste* kohta.

Lubage mul täpsustada. Euroopa avalikust sfäärist räägitakse väga sageli teatud raamistuses, mida võiks nimetada kultuurilise mahajäämuse raamistuseks: eeldatakse, et rahvusülesus või eriti euroopastumine on majanduses ja ametlikus või seadusandlikus poliitikas (n-ö ülalt lähtuvas poliitikas) kaugemale jõudnud kui kultuurivahetuses ja avalikes aruteludes demokraatia üle ehk altpoolt lähtuvas poliitikas. Ja et kõik see sünnitab Euroopa Liidu jaoks *demokraatia defitsiiti* ehk *legitiimsuse defitsiiti*. Ei saa salata, et sellises tõlgenduses on terake tõtt.

Üldiselt võttes aga toetub see pilt siiski üsna küsitavatele eeldustele Euroopa Liidu iseloomu ja väljavaadete kohta. Ma ei hakka sellest liiga pikalt rääkima, ütlen ainult, et Euroopa Liidu sisene poliitiline ühtlustumine või tsentraliseerumine on ikka veel piiratum, kui sageli arvatakse, et rahvusriikide roll on jäänud palju tähtsamaks, kui seda sageli arvatakse, et tundub ebatõenäoline, nagu muutuks see väga ruttu või põhjalikult, ning et on üsna küsitav, kas meil on vaja proovida seda kiiresti või põhjalikult muuta.

Nende väidete kiireks selgituseks mainitagu Harvardi poliitikateaduste professori ja Euroopa Liidu spetsialisti Andrew Moravcsiku hiljutist artiklit, kus väidetakse, et Euroopa Liit on ikka veel põhiliselt majandusliit ehk vabakaubandustsoon vastavate määrustike ja vabadustega. Nagu ta ütleb: "Sellega jääb paljugi Euroopa Liidu poliitilisest päevakorrast välja — maksustamine ja eelarveprioriteetide korraldamine, sotsiaalhoolekande vahendid, kaitse- ja politseijõud, haridus- ja kultuuripoliitika, mittemajanduslik tsiviilõigus, otsene kultuuri edendamine ja korraldamine, tsiviilinfrastruktuuride finantseerimine ning enamik regulatiivpoliitikast, mis pole seotud piirideülese majandustegevusega... Laias laastus võib öelda, et Euroopa Liit ei maksusta, ei kuluta, ei jõusta ega sunni, ning paljudes valdkondades ei ole tema käes avaliku võimu juriidilist monopoli."² Mida see legitiimsusele, demokraatiale ning üldsuse või avaliku arutelu rollile tähendab?

Kordan, et teema on liiga keeruline, et seda siin tervikuna arutada, ja nii osutan vaid ühele järeldusele, viidates taas Moravcsikule, kes ütleb, et need teemad ja probleemivaldkonnad, millega Euroopa Liit tegeleb, ongi just needsamad, mis riigi tasandil üldsuse tähelepanu eriti ei köida. Nagu ta ütleb: "Lääne-Euroopa demokraatiate viiest kõige tundlikumast valdkonnast — tervishoid, haridus, õigus ja kord, pensionid ja sotsiaalkindlustus ning maksustamine — ei kuulu ükski otseselt Euroopa Liidu pädevusse." Ma lisaksin, et sellesse ei kuulu ka välis- ja julgeolekupoliitika — st sõja ja rahu küsimused.

Moravcsik järeldab: "Üleeuroopalist poliitilist osalust võib kitsendada pigem huvipuudus kui võimaluste puudus." Võime seda huvipuudust ju taunida, aga võttes arvesse meie piiratud tähelepanuulatust ning tunnetus- (ja võibolla ka tundmis-) võimeid, tähendaks see kõigest vaga soovi, et pöörataks rohkem tähelepanu neile peamiselt üpris tehnilistele ja tehniliselt keerukatele regulatsioonidele, millega Euroopa Liit tegeleb.

Muidugi me võiksime väita, et Euroopa Liidu pädevust tuleb tunduvalt suurendada, sest see võimaldaks üleeuroopalistel poliitikatel atraktiivsemaks muutuda. See avaks aga veel ühe vaidluse: millistel põhjustel tasuks üldse toetada Euroopa Liidu edasist poliitilist integratsiooni? Saamata seda debatti siin isegi alustada, pean siiski märkima, et nende asjade üle arutletakse ja polemiseeritakse avalikkuses kõrgemal intellektuaalsel tasemel tegelikult üllatavalt vähe. Tundub, et nn euroskeptitsismi suhtutakse suuresti nagu intellektuaalsesse paariasse, just nagu oleks selle taga ainult populistide poolt eksitunud valgustamata massid või leedi Thatcheri juhitud kitsarinnalised briti konservatiivid ning samavõrd kitsarinnalised riigikesksed prantsuse vasakpoolsed, kes endiselt otsivad teed sotsialismi ülesehitamiseks ühel eraldiseisval maal.

Paistab, et vasakpoolsed, tsentristlikud ja isegi mõõdukalt parempoolsed intellektuaalsed ringkonnad ei näe siin üldse probleemi. Ent kas pole vähemalt pisut üllatav näha nii paljusid vasakpoolsed ja liberaalseid intellektuaale ja publitsiste pooldavat *üha suuremat poliitilist tsentraliseerimist* tõeliselt suures mõõtkavas? Vähemalt kunagi oli aeg, mil enamik vasakpoolsed pooldas vägagi detsentralisatsiooni, eriti reaktsioonina riigisotsialismile.

Jätan selle teema aga sinnapaika ning nendin vaid, et adun siin avalike debattide kahtlast sumbumist, jäägitut toetust poliitilisele ja võibolla ka kultuurilisele Euroopa-projektile, mis vajaks kindlasti avatumat ja analüütilisemat tuulutust.

Rahvusliku sfääri visa vastupidavus

Mis seletab rahvuslik-riiklike avalike sfäärade püsimise inerti või visadust? Tüüpilisel Euroopa Liidu poliitikal pole küllaldaselt n-ö seksapiili, et pälvida laialdast avalikku tähelepanu, kuid leidub ka sügavamaid põhjusi ning neid tahaksingi nüüd välja tuua.

Rahvuslikke avalikke sfääre iseloomustavad spetsiifilised kommunikatsiooni infrastruktuurid ja kultuurilised iseärasused, mis avalduvad tõlgendusmallides, relevantsusstruktuurides, kollektiivsetes mälestustes ja teistes kultuuriressurssides. Need erinevused ei eksisteeri aga sõltumatult vastavate ühiskondade muudest eripäradest. Paljudel juhtudel on nad seotud sotsiaalsete praktikate ja institutsiooniliste struktuuridega, mis mõjutavad avaliku sfääri iseloomu ja kultuuri taastootmise viisi.

Teisisõnu: avalikel sfääridel on oma sotsiaalne ja kultuuriline baas, mis ulatub tublisti sügavamale meediaturgudest ja –organisatsioonidest. Siin mängivad oma osa veel mitmed tegurid, mis mõjutavad intellektuaalset toodangut ja selle vastuvõtmist, kollektiivseid huve ja probleemimääratlusi. Nende struktuuride hulka kuuluvad haridus- ja teadusasutused, ajakirjandus ja teised kutsealad, kultuurilise ja intellektuaalse omandi tootjate võrgustikud (ja kildkonnad), huvide artikuleerimise ja koondamise struktuurid nagu poliitilised parteid, huvigrupid ja ühiskondlikud organisatsioonid ja sotsiaalsed miljööd. Üks põhjusi, miks isegi intellektuaalne ehk kõrgdiskursus püsib suhteliselt visalt rahvusliku tasandi piires, võib olla seotud tõigaga, et selles kõnelejad resideeruvad suurel määral rahvuslikes akadeemilistes või meediainstitutsioonides.

Aga kõiki neid omavahel põimunud infrastruktuurilisi tingimusi ei ole Euroopa tasandil sugugi hõlbus taastoota. Muidugi pole see üldse mingi argument kultuurivahetuse, –dialoogi ja –koostöö vastu. See tähendab vaid seda, et pole tõenäoline, et me Euroopa tasandil niipea jõuaksime võrreldava tihedusega integreerunud avaliku sfäärini.

Euroopa kommunikatsioonivood transatlantiliste vastu

Lõpuks peame arvesse võtma veel üht huvitavat aspekti, mis kaasneb avaliku arutelu muutumisega rahvusüleseks. Kaardistades riigipiire ületavaid kommunikatsioonivooge, eriti avaliku diskursuse või debati valdkonnas (ehkki ka üldisem pilt kommunikatsioonivoogude liikumisest ei tundu olevat palju erinev), märkame teatud kindlat mustrit, mis püsib läbi aja üsna muutumatuna. Selgub, et piiriüleste kommunikatsiooni- ja ideevoogude kasv ei seisne niivõrd *üleeuroopaliste*, vaid pigem *transatlantiliste* voogude tihenemises.

See tähendab, et kultuurivahetus, ideede, argumentide, raamatute, ajakirjaartiklite, ajalehelugude ja –reportaažide vood, vastastikused viited artiklites jne on märksa tihedamad Euroopa maade ja Põhja–Ameerika, täpsemalt Ameerika Ühendriikide vahel kui Euroopa–sisesele. Ma viitan siin esialgsele andmekogule, mille oleme koostanud Bremeni ülikoolis. See käsitleb eriti artiklite ja viidete "importi" teiste maade üleriigilistesse kvaliteetlehtedesse. Andmed pole veel eriti täpsed, kuid üldine pilt tundub olevat selge ning paistab ka vastavat meie igapäevakogemusele. Eksisteerib tõepoolest kommunikatsioonivoogude võrgustik, mis hõlmab kogu Läänt ning ühendab endasse Põhja–Ameerika ja Euroopa (alates 1989. aastast ka Kesk–Euroopa postkommunistlikud maad).

Muidugi esineb selles silmatorkavaid asümmeetriaid. Mõnede Euroopa maade avalik sfäär on Ühendriikidega tihedamalt seotud. Selliste tugevate kultuurisidemete näiteks on Saksamaa ja Suurbritannia. Selle üldpildi teiseks tunnusjooneks on asjaolu, et kõnealuse transatlantilise piirkonna sees on kommunikatsioonivood mitme magnituudi võrra tugevamad kui selle ala piire ületavad analoogilised kommunikatsioonivood.

Ühendriikide ja Euroopa vahelises kultuuriühikute vahetuses valitseb samuti teatav asümmeetria — Ühendriikidel tundub olevat just nagu kaubandusülejäak. Ja see ei kehti mitte ainult massikultuuriartiklite puhul, nagu vahel arvatakse, vaid ka tõsiste raamatute, tõsiste poliitiliste ja intellektuaalsete ajakirjade ja muu perioodika, samuti muus vormis tõsise intellektuaalse panuse puhul. Me oleme harjunud taunima Ameerika domineerimist enamikul massikultuurialadest (olgu siis põhjusega või mitte). Ent kui võtame vaatluse alla kõrgkultuuri, eriti akadeemilise ja teadusliku

kultuuri, ning kõrgdiskursuse, siis näeme, et Ühendriigid mängivad siingi olulist, kui ka mitte just sama domineerivat rolli nagu massikultuuris.

Kokkuvõtteks: otsides rahvusüleseid avalikke ruume, avaliku diskursuse ruume eespool kirjeldatud tähenduses, mis koosneksid piiriülestest avaliku kommunikatsiooni või diskursuse voogudest, ei leia me eest mitte üleeuroopalist, vaid pigem *transatlantilise avaliku sfääri*. Nii et mu isiklikud mälestused ei paistagi enam nii ainulaadsed.

Mida me siis sellest järeldada saame? Kas on siit ehk midagi kõrva taha panna? Võime muidugi kaevelda ja arutleda kultuuriimperialismi üle, vajaduse üle teha lõpp Ameerika domineerivale asendile ning moodustada kultuuriühendus, mis tasakaalustaks Ameerika ülemvõimu. Millised ka oleksid selliste kaalutluste voorused *reaalpoliitika* või üldise kultuuridiskursuse vallas (massikultuur kaasa arvatud), intellektuaalsete *debattide* ja *ideevahetuse* seisukohalt ei näi neil olevat küll mingit mõtet. Võibolla ei taba ma asja tuuma, kuid ma ei näe mingit mõtet selles, kui hakatakse võistleva intellektuaalse turuosa pärast ning moodustama selleks riiklikke alliansse või mingit rahvusvahelist, võibolla üleeuroopalist kultuuri- ja vaimuleeri.

Intellektuaalne ja kultuurikonkurents, kui üldse mõtet selles valdkonnas on niisugust terminit kasutada, ei käi liitude või kaubandusühenduste vmt moodustamise kaudu. Intellektuaalset ja kultuurilist loovust saab suurendada muuhulgas ka kultuurivahetuse abil. Kuid see ei anna mingit erilist eelist just nimelt piirkondlikule intellektuaalsele koostööle ja vahetusele. Huvi kultuurilise produktiivsuse ja uuenduslikkuse vastu peaks õhutama avatust *kõigile* võimalikele mõjudele ja intellektuaalsetele sisestustele, mis suudaksid rikastada meie debatte.

Teisalt ei tähenda see tingimata, et me ei peakski kultuurilist lähedust arvesse võtma. N-õ igapäevane kultuurivahetus on palju lihtsam ja keskmiselt palju rikastavam, kui leidub ühist kultuurilist arusaamist ja repertuaari ning ühilduvaid avaliku debati ja kultuurivahetuse sotsiaalseid ja institutsionaalseid infrastruktuure. Nii et me peaksime kindlasti püüdma olla kosmopoliidid, avama end tervele maailmale, kuid me jätkame siiski peamiselt Euroopa ja Põhja-Ameerika kvaliteetlehtede, ajakirjade jms lugemist, ja seda põhjendatult. Tegelikult me juba moodustame mingi kommunikatsiooni- ja arutelukogukonna ning me peaksime seda edasi arendama, ehitades edasi juba olemasolevale alusmüürile. See ei pea olema just tähtsam ülesanne kui kultuurisilla ehitamine maailma muude osadeni, ent see on *teistsugune* ülesanne.

On meil ehk siiski mingeid häid põhjusi eelistada Euroopa kui ühise kultuuriprojekti või avaliku ruumi arendamist juba olemasolevale transatlantilisele avalikule kultuuriruumile? Muidugi võib meil olla vägagi häid *pragmaatilisi* põhjusi, et kaasa aidata spetsiaalselt üleeuroopalisele intellektuaalsele koostööle ja vahetusele. Need pragmaatilised põhjused võivad ulatuda geograafilise läheduse lihtsast tõsiasjast kuni erihuvideni teatud küsimustes, mis on piirkonnale spetsiifilised või erilise tähtsusega — olgu siin üheks näiteks kommunistliku mineviku pärand mõnedes Euroopa osades. Kuid sellised kaalutlused osutavad vaid avaliku diskursuse teatud aladele, teatud teemadele või teemavaldkondadele. Kuid kas on põhjust mõelda ka üleeuroopalisele diskursiivsele või kultuuriprojektile, mis ulatuks sellest kaugemale?

Üks võimalikke argumente on seotud etteheidetega Ameerika domineerimisele või konkreetsetele Ameerika poliitikatele. Pole ju raske mõista, et leidub tõsisid põhjusi seista vastu Ameerika praeguse valitsuse jõhkrale poliitikale. Ent sealtsi edasi muutub asi kahtlasemaks. Jätan kõrvale küsimuse, kas Ameerika majanduslikule ja sõjalisele ülekaalule oleks mõttekas vastu seista mingi üleeuroopalise bloki moodustamisega. Kuid ma ei taipa, kuidas ja miks peaks selline vastuseis valitsuspoliitikale viima intellektuaalse või kultuuribloki moodustamiseni.

Vaadeldagem üht üleskutset Euroopa progressiivsetele kultuurijõududele kujundada säärast vastukaalu Ameerika Ühendriikidele, mis ei põhineks üksnes poliitilistel, vaid ka kultuurilistel alustel. Millegi selletaolisega on välja tulnud Jürgen Habermas ja Jacques Derrida. Paistab, et nad kutsuvad üles kaitsma Euroopa ainulaadset poliitilist ja kultuurilist mudelit teatava Ühendriikidega seostuva mudeli vastu, mida nad kirjeldavad hegemoonilise, neoliberalse ja unilateraalsete mudelina. Nad osutavad väärtusmallide erinevustele sotsiaalprogrammide, ebavõrdsuse aktsepteerimise, riigi rolli ja mandaadi, karistussüsteemi ja välispoliitilise multilateralismi vallas. Muidugi ei kahtle ju eriti keegi, et mis tahes Euroopa riigi ja Ühendriikide vahel valitsevad teatavad väärtusmallide ja poliitilise orientatsiooni erinevused. Kuid arvatavasti pole need suuremad kui erinevused Euroopa leeri sees. Ja vaateviiside, orientatsiooni, poliitiliste hoiakute ning isegi ajaloolise kogemuse põhjapanevad ühisjooned kaaluvad need suuresti üles. Kuid isegi kui oleks olemas mingi kasvav lõhe, mis ulatuks kaugemale rahvusvahelise poliitika küsimustest ning sisepoliitilisest sotsiaalsest või kriminaalõiguse vallas — üldisemas kultuurivaldas, ja isegi kui see lõhe eraldaks meid (mis on väga ebatõenäoline) mitte üksnes Ühendriikide poliitilistest ja majandusliitidest, vaid ka intellektuaalidest, õppejõududest, ajakirjanikest, kirjanikest ja ajakirjatoimetajatest — neist, kes peaksid olema meie esmased arutluspartnerid —, siis kas ei peaks see meid õhutama pigem tihendama intellektuaalset ja kultuuridialoogi ning —vahetust, kui et sundima end pöörduma eeskätt sissepoole, oma Euroopa naabrite poole? (Ma arvan, et ka Habermas ise toetaks just seda varianti.)

Kokkuvõtteks: kultuuriajakirjade roll Euroopa avalikus sfääris

Lubatagu mul lõpetada teemal, mis tekitab ehk vähem vastuolusid — intellektuaalsete ja kultuuriajakirjade avaliku või ühiskondliku rolliga. Mingis mõttes ei vaja selliste väljaannete tegemine, lugemine ja nautimine mingit avalikku või ühiskondlikku õigustust ega arutelu nende avaramate ühiskondlike või kultuuriliste mõjude üle. Minu meelest on need juba iseenesest väärt ja rõõmupakkuvad tegevused. Aga sotsiaalteadlasena tunnen ma ikkagi uudishimu nende avaramate intellektuaalsete ja kultuurifunktsioonide või —mõjude vastu. Eriti tahaksin ma uurida hüpoteesi n-õ kultuurilisest ja intellektuaalsest allavalgumise efektist. Nagu tavaliselt ja küllap õigesti arvatakse (ja mõnikord, võibolla asjatult, ka hukka mõistetakse), ei avalda pühendunud intellektuaalide ja kultuuritegelaste väikesed rühmad just palju otsest poliitilist ja kultuurilist mõju laiemale ühiskondlikule, kultuurilisele ja poliitilisele maastikule. Kui heidame pilgu kaugemale ja pisut teise nurga alt, võivad asjad tunduda aga hoopis teistsugused. Jälgides sügavamaid kultuurimuutusi ja —uuendusi, mõjukate avalike ideede arengut ning tõepoolest ka selliste arengute praktilisi tagajärgi nii poliitika kui ka igapäevaelu jaoks, võib see pilt muutuda. Neis valdkondades on umbes kahe viimase sajandi jooksul tegelikult toimunud olulisi muutusi ning ma arvan, et neid on tõepoolest mõjutanud niisugused vähemuskursused intellektuaalses ja kultuuri vallas. Kui võtta ainult paar viimast aastakümnet, siis mõelgem,

millised muutused on toimunud neis üldsuse arusaamades, mis puudutavad sõda ja rahu, maailmas valitsevat vaesust, inimõigusi, soo- ja perekonnasuhteid, meie suhteid loodusega, oma keha ja järglastega, ühiskondlike ja kultuurivähemuste olukorda, kõike seda, mida me peame oma kultuurirepertuaaris tähtsaks. Mitte alati pole need muutused jõudnud enamuse arvamustesse ning kindlasti ei ole vaidlusi ja lahkarvamusi vähemaks jäänud, kuid avalikult väljendatud ja kaitstud ideede spekter on muutunud ning tekkinud on uusi lähenemisviise ja argumente. Ühesõnaga: intellektuaalne ja kultuuriline maastik on muutunud. Seda kõike ei ole mõjutanud ainult nn kõrgdiskursus. Mõju on avaldanud ka kollektiivsed kogemused ja ühiskondlikud konfliktid, samuti muutused töö- ja eluviisides. Kuid need muutused poleks olnud võimalikud, kui need väiksemad ja mõnes mõttes elitaarsed avalikud sfäärid poleks neid ideesid produtseerinud ja katsetanud. Kusagilt pidid need ideed ju tulema, vähemalt nii palju võime küll oletada. Kuid sellest, millised olid need kultuuriproduktiooni, -levi ja -muutumise protsessid täpsemalt, teame me vähe.

Samuti teame väga vähe nendest võrgustikest ning mitteametlikest või poolametlikest mehhanismidest, mis edendavad piirideülest intellektuaalset ja kultuurivahetust või mis teevad intellektuaalsed ja kultuuriajakirjad ning perioodilised väljaanded üldse võimalikuks. Kindlasti tahaksin ma näha rohkem koostööd ühiskonnateadlaste ja näiteks kultuuritootjate ja -levitajate vahel, et heita neile protsessidele rohkem valgust. *Eurozine* ja selle liikmed võiksid saada ka niisuguse ideevahetuse foorumiks.

**Ettekanne Euroopa kultuuriajakirjade 17. kohtumisel "Kirjasõna vabariik? Kultuuriajakirjad Euroopa avalikkuse sfääris" Tallinnas 15. mail 2004. aastal.*

¹ *Amerikahäuser* — US Information Agency'le alluvad Ameerika kultuuri- ja teabekeskused Saksamaal. Esimene asutati 1946. aastal. *Toim.*

² A.M. Moravcsik, In Defense of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union. *Journal of Common Market Studies* vol. 40, 2002, nr 4, lk 607.

Published 2005-09-08
 Original in English
 Translation by Ann Must
 Contribution by Vikerkaar
 First published in *Vikerkaar* 4-5/2005 (Estonian version)
 (c) Bernhard Peters
 (c) Eurozine